

УДК 392.12/14(477.85)(=161.2)+(=135.1)

© Крістіна Парайко
(Чернівці)

ПРИЙОМИ ДОГЛЯДУ ЗА ДИТИНОЮ В ПЕРШІ ДНІ ЇЇ ЖИТТЯ НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОГО ТА СХІДНОРОМАНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ БУКОВИНІ

У статті автор розглядає традиційну систему прийомів догляду за новонародженим на прикладі українського та східнороманського населення Буковини. Основну увагу приділено способам захисту дитини.

Ключові слова: українці, східнороманське населення, дитина, колиска.

К.Парайко

Приемы ухода за ребенком в первые дни его жизни на примере украинского и восточнороманского населения Буковины

В статье автор рассматривает традиционную систему приемов первоначального ухода за новорожденным на примере украинского и восточно-романского населения Буковины. Основное внимание уделено способам защиты ребенка.

Ключевые слова: украинцы, восточнороманское население, ребенок, колыбель.

K.Paraiko

Methods of for Child Care in the First Days of Life on the Example of Ukrainian and Eastern Roman Population of Bukovina

The article examines the traditional system of infant care techniques for example, Ukrainian and Eastern Roman population of Bukovina. Special attention is given to ways of child protection.

Keywords: Ukrainian, Eastern Roman population, child, cradle.

У житті кожної сім'ї народження дитини було і залишається значною подією, що супроводжується цікавими звичаями, обрядами і ритуалами. В давнину вони були багатшими за формулою і змістом, але й ті, що залишилися у вжитку до нашого часу, дають конкретне уявлення про першооснови їх походження.

Метою статті є розгляд традиційної системи прийомів догляду за новонародженим на прикладі українського та східнороманського населення Буковини.

Хронологічні рамки даного дослідження охоплюють період другої половини XIX – початку ХХІ ст. Нижня хронологічна межа зумовлена появою систематичних досліджень, присвячених родильній обрядовості населення Буковини.

Тематика родильної обрядовості українського населення Буковини, взаємовпливів у цій культурній сфері з румунами і молдаванами регіону ще не знайшла належного місця в українській історіографії. Тому пропонована стаття покликана висвітлити деякі аспекти вказаної проблематики, а саме – догляд за дитиною та її захист.

Інтерес до опису родильних звичаїв та обрядів населення Буковини присутній у працях ряду українських та румунських вчених другої половини XIX – першої половини ХХ ст. Певний матеріал, що стосується родильної обрядовості, міститься у працях Р.Ф. Кайндля.¹ Матеріал про родильну обрядовість присутній у Григорія Івановича Купчанка.²

В українській етнологічній науці варто згадати праці Н.Гаврилюк «Картографування явищ духовної культури» (1981)³; В.Борисенко «Обряди і звичаї в українській родині» (2000)⁴; О.Боряк «Баба-повитуха в культурно-історичній традиції українців: між профанним і сакральним» (2009)⁵. Серед буковинських дослідників наземо проф. Г.Кожолянка, який опублікував матеріали польових етнографічних досліджень у 2 томі «Етнографії Буковини» (2001)⁶.

Важливе місце в роботі належить польовим етнографічним матеріалам, зібраним під керівництвом автора на території Чернівецької області протягом 2010-2012 pp.⁷

Важливим ритуалом після народження дитини була перша купіль. Вона супроводжувалася певними діями і словесними формулами, в яких зберігся відгомін давніх вірувань у магічну силу води, слова і першого (ініціального) стикання дитини з різними життєво необхідними предметами. Перша купіль розглядалася не лише як очищення, а й як охорона дитини від злих духів.

Воду для купелі настоювали на різноманітних травах: любистку, ромашці, вважаючи, що дитина краще ростиме. Додаючи в купіль дівчинки ромашки, приказували: «Щоб чистенько та пахучою була» (Сторожинець, Комарівці), плоди калини – «Щоб красною була», гілочку вишні – «Щоб пахучою була», квіти льону – «Щоб голубокою була», цукор – «Щоб солодкою була» (Мамалига, Новоселиця), яблуко – «Щоб рум'яною була» (Онут, Усть-Путила). У селах Буковинського Передгір'я у купіль дівчинки клали листя берези, «щоб стрункою і біленькою була», «щоб високо, як береза, росла, несла в житті жіночу честь».⁸

У купіль хлопчика додавали гілочку або листя дуба – «щоб міцний був, як дуб», листя барвінку – «щоб довго жив».⁹ Дуб вважався чоловічим деревом, яке несе силу, міць, красу.

В більшості випадків як в українського, так і в східнороманського населення, ми зустрічаємо

відомості про першу купіль, яку здійснювала саме повитуха (Банилів-Підгірний, Кам'яна, Спаська, Несвоя, Чорнівка, Іспас, Шипинці, Онут, Верхні Станівці, Нижні Станівці).¹⁰ Вона приносила купіль з теплою водою. Клали декілька стеблинок васильку, примовляючи: «S-a răsturnat covata / Să vă crească fata / Și s-a răsturnat deodata / Să mai aveți încă o fată, / S-a răsturnat încetîșor / Să mai aveți un fecior!» (Перекинулося корито / Хай росте дівчинка / Перекинулося раптово / Хай у вас народиться ще одна дівчинка, / Перекинулося повільно / Хай у вас народиться ще й хлопчик).»¹¹ Скупану дитину обсушували біля палаючої печі, що знов-таки диктувалося не тільки вимогами гігієни, а й давнім звичаєм прилучення до домашнього vogнища та роду.¹²

Купали дитину під вечір. Купіль була теплою, на дно і під голівку підкладали пелюшки. Перед тим як класти дитину в купіль, її завжди тричі пereхрещували.

В селах Буковинського Передгір'я воду для купелі нагрівали в казані («котеві»), в якому варять зазвичай кулешу, щоб «поле йому файнно родило», а мили дитину в кориті, яке використовували попередньо для замішування тіста, вважаючи, що це принесе багатство. На Гуцульщині дівчатам воду гріли у високих глечиках, щоб були стрункими, але вода не повинна закипіти, бо тоді дитина буде сердитою.¹³

У теплій воді, коли тіло дитини розпарювалося, знаюча повитуха намагалася «вправити» або «вирівняти» тіло дитини, а фактично – дробити, удосконалити його, додати йому певних рис (у даному випадку фізичних), яких, на професійний погляд повитухи, бракувало. Це ціла низка дій – починаючи від тих, які носили імітаційний характер (спеціальний вибір посуду, в якому гріли воду для купання), і закінчуючи «творенням» тіла дитини руками повитухи. Останнє дійство було дуже поширенним і не викликalo жодного заперечення, адже вірили, що у немовлят «м'які кісточки».¹⁴

Воду з купелі виливали в хаті під піч, поріг, «щоб дитина щасливою була», або у дворі під садовину, плодюче дерево (Іванівці, Лівінці, Банилів-Підгірний, Кам'яна, Чудей, Сторожинець). Суворо дотримувалися правила не виливати воду «проти ночі», а лише вранці, зі сходом сонця (Сторожинець, Бабине, Добринівці, Онут, Малятинці, Чорнівка, Усть-Путила, Банилів-Підгірний, Старі Бросківці). Коли бачили, що дитя надто слабке, неспокійне народилося, тоді повитуха, користуючись певним замовленням, виливала купіль опівночі на перехресті доріг з метою відігнати, відвести хворобу.

В праці «Русини на Буковині» зустрічаємо твердження про те, що народжену дитину купають та вкладають у ночви, які, зазвичай, замінюють ко-

ліску. Щоб не забрати із собою сон дитини – кожний із членів родини, хто йде з дому, дбайливо кидає у колиску кілька волосків зі свого кожуха. На ручку немовляті пов'язують червону вовняну нитку, щоб захистити його від злого ока.¹⁵

Після народження дитина майже весь час перебувала або в колисці, або на руках у матері. Колиски робили із дерев, які в народному усвідомленні вважалися «чистими», здоровими, або племіні з лози. Колиски були в кожній родині, а у великих – часом висіло й по кілька; їх берегли, передавали у спадок (Добринівці, Заставна, Верхні Станівці, Нижні Станівці, Кам'яна, Комарівці, Спаська, Сторожинець).¹⁶

За повір'ями, не можна гойдати порожню колиску, повернутися до неї спиною, заносити до хати після заходу сонця – бо все це послаблювало оберегову силу колиски (Сторожинець, Чудей, Старі Бросківці).

Поклавши дитину, «похрестяте колиску та положать залізяку оту ще, що з родин її мати носила коло себе... а буває, що похрестяте часом і ножем, як ото і вікна хрестяте, та двері, та комин і примовлять молитву: «Господи, Сусе Христе, Сине Божий і Духу Святый»¹⁷.

Р.Ф. Кайндель відзначав, що в гуцулів замість колиски служить, як правило, корито для тіста або коритоподібна посудина, яка висить на линвах.¹⁸

За звичаєм новонародженого туго сповивали до сну. Вважалося, що після цього дитина виросте високою і стрункою. Хоча можемо в цих діях знайти і раціональне підґрунтя, адже в хаті не могла бути незмінно однакова температура, а дитина у сповитку мала відносне тепло. Але дитину не радили сповивати постійно й довго, найбільше це робили до 6 тижнів.¹⁹

У перші дні після народження дитини намагалися визначити її долю. В с. Бабине Вижницького району респонденти згадують вірування в трьох віщунок. Також батьки дитини дізнавалися майбутнє за переміщенням на столі речей (яким чином змінювали своє положення – невідомо). Румуни с. Старі Бросківці Сторожинецького району вважали, що при народженні дитини має бути накритим стіл. Через деякий час приходили дві-три віщунки і визначали долю за стравами²⁰.

Існували повір'я, що від місяця, дня і години народження залежить вдача людини. За днями тижня визначали, що народжені у понеділок є впертими, хитрими; у вівторок – неуважними, безвольними; у середу – веселими; у четвер – надміру обережними; у п'ятницю – радісними, везучими; у суботу – чесними, розважливими; у неділю – надійними, здатними до осягнення наук, відповідальними.²¹

Згідно з віруваннями, маленька дитина дуже вразлива до появи чужих людей, і тому варто було дотримуватися певних правил при спілкуванні.

Трималися на віддалі від немовляти, не зловжива-ли надмірно увагою, захвалюванням, бо все це могло зашкодити її здоров'ю. В цих уявленнях бачимо, насамперед, раціональне зерно народної мудрості, адже й офіційна медицина радить утри-муватися від зайвих контактів новонародженого зі сторонніми на період його адаптації до середо-вища. Вважалося, що і породіллю, і дитину в цей час легко зурочити, а тому їх пильно оберігають. Також не дозволялося входити в хату, де є немовля, жінці під час місячних, бо дитина покриється виразками. Коли родичі, сусіди на другий чи тре-тій день після родів ішли відвідати породіллю, то мали при першій зустрічі сказати певні заклинан-ня. Зайшовши у хату і привітавшись, промовляли «нівроку».

У перші дні після народження на немовля чекає багато небезпек і найголовніша з-поміж них – лихе око. Тому й в'язали грудній дитині на ручку червону ниточку: адже червоний колір – магічний, відвертає врохи (Банилів-Підгірний, Спаська, Іспас, Онут, Молодія, Нижні Станівці, Верхні Станівці). З хати, де є немовля, не можна нічого дава-ти, бо дитина постійно плакатиме, погано спатиме. Щоби дитину не торкнулися злі сили, то в ко-лиску або ж біля неї клали ніж, мітлу, сокиру. Ці речі відлякають «нечисте». Надійним засобом, який забезпечує дитині здоров'я, вважають злизування «вроків» з її чола.

Спокій дитині оберігали різними способами. До року намагалися дитину не показувати в дзер-кало. Пелюшки вночі не залишали надворі, бо дитя буде неспокійне, втратить сон. Переляк жінки вміли зливати свяченою водою на віск. А найголовніше, що знала кожна жінка, то молитви, якими оберігала свою дитину від зла, нещасних випад-ків, важких хвороб.²²

Годували дитину материнським молоком. Грудне вигодовування мало важливе значення для зростання немовляти, для захисту дитини та її матері, а також для забезпечення ритмічності наро-дженій. У цей період жінка не мала права робити якісь негарні дії, навіть думати про погане забо-ронялося, оскільки «все недобре зроблене і дума-не на дитину перейде через мамине молоко».²³

Якщо молока в матері було недостатньо або його зовсім не було, то звертались по допомозу до іншої жінки, яка в цей час також годувала дитину груддю або вже відлучила її від груді, а молоко ще виділялось. У буковинських селах був звичай сторонню жінку-годувальницю нарікати впро-довж усього її життя матір'ю тієї дитини, яку вона годувала.

Отже, специфічною формою оберігання новонародженого в перші дні життя були різноманітні звичаї та вірування уподібненої та охоронної ма-гії. Існували вірування у «злі сили», «наврочення»,

«підміни». Разом з появою нових обрядових дій і символічних ритуалів старі продовжували зберіга-тися, однак їхній зміст поступово змінювався. Так склався багатошаровий і багатофункціональний обрядовий комплекс. Ця закономірність особливо рельєфно простежується на прикладі українського та східнороманського населення Буковини.

¹ Кайндель Р.Ф. Гуцули: їхнє життя, звичаї та на-родні перекази. – 2-е вид., виправлене і доп. / Пер. з ні-мец. З.Пенюк; наук. редактування і післямова О.Масана. – Чернівці: «Молодий буковинець», 2003. – 200 с.

² Купчанко Г. Нѣкоторыя историко-географичес-кія свѣдѣнія о Буковинѣ / Г.Купчанко. – Чернівці: Зо-лоті літаври, 2008. – 172 с.

³ Гаврилюк Н.К. Картографирование явлений ду-ховной культуры (по материалам родильной обрядно-сти украинцев) / Н.К. Гаврилюк. – К.: Наукова думка, 1981. – 279 с.

⁴ Борисенко В. Обряди і звичаї в українській ро-дині // Борисенко В. Традиції і життєдіяльність етносу. – К., 2000. – С. 101–184.

⁵ Боряк О. Баба-повитуха в культурно-історичній традиції українців: між профанним і сакральним / Оле-на Боряк. – К.: Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України, 2009. – 400 с.

⁶ Кожолянко Г.К. Етнографія Буковини / Георгій Кожолянко. – Чернівці: Золоті літаври, 2001. – Т.2. – 424 с.

⁷ Матеріали польових етнографічних експедицій (МЕЕ), зібрани в українських та румунських селах Чернівецької, Івано-Франківської, Хмельницької, Тернопільської областей у 2010-2012 рр. Зберігаються в етно-графічному музеї факультету історії, політології та між-народних відносин Чернівецького національного уні-верситету ім. Ю.Федьковича. Чернівецька обл.: *Вижни-цький район* (1.1 с. Бабине; 1.2 с. Іспас; 1.3 с. Молодія; 1.4 с. Добринівці; 1.5 с. Дорошівці); *Заставнівський ра-йон* (1.6 м. Заставна; 1.7 Онут); *Кельменецький район* (1.8 м. Кельменці; 1.9 с. Іванівці; 1.10 с. Лівинці; 1.11 с. Неліпівці); *Кіцманський район* (1.12 с. Верхні Станівці; 1.13 с. Малятинці; 1.14 с. Нижні Станівці; 1.15 с. Шипинці); *Новоселицький район* (1.16 с. Драниця; 1.17 с. Мамали-га; 1.18 с. Несвоя; 1.19 м. Новоселиця; 1.20 с. Чорнів-ка); *Путильський район* (1.21 с. Усть-Путила); *Сторо-жинецький район* (1.22 с. Банилів-Підгірний; 1.23 с. Ка-м'яна; 1.24 с. Комарівці; 1.25 с. Спаська; 1.26 с. Старі Бросківці; 1.27 м. Сторожинець; 1.28 с. Чудей). Івано-Франківська обл.: *Верховинський район* (1.29 с. Голови, 1.30 с. Стебні); *Коломийський район* (1.31 смт Гвіздець, 1.32 с. Коршів); *Снятинський район* (1.33 с. Залуччя, 1.34 с. Попельники); *Городенківський район* (1.35 с. Колін-ки, 1.36 с. Острівець). Львівська обл.: *Стрийський ра-йон*: (1.37 с. Великі Дідушичі). Тернопільська обл.: 1.38 м. Борщів; *Заліщицький район* (1.39 с. Істечко); 1.40 м. Монастирська; *Гусятинський район* (1.41 м. Хоростків). Хмельницька обл.: 1.42 м. Красилів; *Камянець-Подільсь-кого район* (1.43 с. Нагоряни).

-
- ⁸ МЕЕ – 1.1-1.36.
- ⁹ Кожолянко Г.К. Етнографія Буковини / Георгій Кожолянко. – Чернівці: Золоті літаври, 2001. – Т.2. – С. 52.
- ¹⁰ МЕЕ – 1.2, 1.7, 1.12, 1.14, 1.15, 1.18, 1.20, 1.22, 1.23, 1.25.
- ¹¹ Zmoșu V. Un sat bucovinean de pe valea Siretului: Pătrăuții de Jos. Mărturii spirituale / Valeriu Zmoșu. – Cernăuți: Editura Alexandru Cel Bun-Zelena Bucovina, 2006. – Р – 43-44.
- ¹² Боряк О. Баба-повитуха в культурно-історичній традиції українців: між профанним і сакральним / Олена Боряк. – К.: Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського НАН України, 2009.
- ¹³ Маковій Г. Затоптаний цвіт... – К., 1993. – С.111.
- ¹⁴ Боряк О. Баба-повитуха в культурно-історичній традиції українців: між профанним і сакральним / Олена Боряк. – К.: Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського НАН України, 2009. –
- ¹⁵ Кайндль Р.Ф., Манастирський О. Русини на Буковині / Переклад з нім. В. Іванюка, післямова М.К. Чучка / Р.Ф. Кайндль, О.Манастирський. – Чернівці: Зелена Буковини, 2007. – С.43.
- ¹⁶ МЕЕ – 1.4, 1.6,1.12,1.14, 1.23,1.25,1.27.
- ¹⁷ Дитина в звичаях і віруваннях українського народу. Матеріали з полудневої Київщини. Зібрав МР.Г. Обробив д-р Зенон Кузеля. Матеріали до українсько-руської етнології. – Львів,1907. – Т.IX. – С.7.
- ¹⁸ Кайндль Р.Ф. Гуцули: їхнє життя, звичаї та народні перекази. – 2-е вид., виправлене і доп. / Пер. з німец. З.Пенюк; наук. редактування і післямова О.Масана. – Чернівці: «Молодий буковинець», 2003. – С. 11.
- ¹⁹ Грушевський М. Дитина в звичаях і віруваннях українського народу. – К.: Либідь, – С. 75.
- ²⁰ МЕЕ. – 1.1,1.26.
- ²¹ Кожолянко Г.К. Етнографія Буковини. – Чернівці: Золоті літаври, 2001. – Т.2. – С.54.
- ²² МЕЕ. – 1.1 – 1.43.
- ²³ Кожолянко Г.К. Етнографія Буковини. – Чернівці: Золоті літаври, 2001. – Т.2. –С. 56.